

FAREED ZAKARIA: IN DEFENSE OF A LIBERAL EDUCATION.
W. W. NORTON & COMPANY, NEW YORK, 2015.

Takács Dániel: A szabadművészeti képzés védelmében

Fareed Zakaria legújabb könyvében amellett érvel, hogy súlyos tévedés a részünkről, ha a technológiai-gazdasági realitásokra hivatkozva fel akarjuk számolni a filozófia, antropológia, szabadbölcész és az ezekhez hasonló szakokat. Súlyos hiba, ha mindenáron teret akarunk engedni a teljes szakmai specializációnak, s ami ezzel együtt járna – doktriner módon hozzáigazítani a felsőoktatást a gazdaság aktuális igényeihez. Ismerős probléma.

A könyv címe szó szerinti magyar fordításban így hangozhatna: *Egy szabad oktatás védelmében. A liberal education kifejezés szabad oktatásként való fordítása azonban meglehetősen félrevezető lenne. Az angolszász liberal education a görög előzményekre épülő római, majd középkori hét szabad művészet (septem artes liberales) leszármazottja. A kifejezésben szereplő „liberal” (szabad) fogalma tehát legfeljebb közvetett viszonyban van a „szabadelvűség”, esetleg „liberálissal”, – amely szavakra a magyarított címet olvasván spontán módon asszociálhatnánk. A felsőoktatás bolognai átszervezése következtében – amelynek mintája az amerikai felsőoktatási rendszer – gyakran hallani nálunk szabad bölcészet szakokról. Fontosnak tartom azonban megjegyezni, hogy amit most ná-*

lunk szabad bölcészetnek neveznek, annak bár elviekben éppen a *liberal education* lenne a mintája, gyakorlatban azonban igen messze áll ettől. Az óhatatlanul működésbe lépő téves asszociációk elkerülése végett a címet így fordíthatnánk: *A szabadművészeti képzés védelmében.*

Fareed Zakaria legfőbb kérdése az, hogy milyen küldetése lehet egy szabadművészeti képzésnek a mai világban. S, hogy erre válaszolni tudjon, válaszolnia kell azokra a kérdésekre is, hogy milyen amerikai hagyományokon alapul a szabadművészeti képzés, s ez napjainkban milyen viszonyban áll a társadalmi-gazdasági valósággal.

Az első fejezetben a szerző saját életútján keresztül szemlélteti az amerikai felsőoktatási rendszerről szerzett benyomásait. Egyáltalán nem véletlenül. Más forrásokból ugyanis tudhatjuk, hogy szakmai életútja igazi amerikai sikertörténet. *Fareed Zakaria* indiai felső-középosztálybeli családba született, s egy bombayi angol nyelvű középiskola elvégzése után felvételt nyert az egyik legjobb amerikai egyetemre, a Yale-re. Itt történelemből szerzett diplomát, majd a Harvardon védte meg a doktoriját politológiából. Szerkesztője volt a *Time*-nak, rendszeres szerzője

a *Washington Post*-nak, több sikerkönyv fűződik a nevéhez,¹ s ezenkívül politikai-társadalmi beszélgető műsort vezet az egyik legnagyobb amerikai TV-csatornán, a CNN-en. Az ilyen jellegű listáiról híres *Forbes* magazin 2009-ben a 25 legbefolyásosabb amerikai médiaszemélyiség közé választotta, s kissé ironikusan így jellemezte: „Szinte minden médium legfelsőbb szegmensében elhelyezkedve, a mindenhol jelenlévő és megbízhatóan-mindentudó Zakaria a globalizáció, a politika és a külügyek szakértője.”² Világos, hogy *Zakaria* nem igazán történész, még kevésbé oktatási szakember. De akkor mégis, milyen együttállások vezettek oda, hogy egy Zakaria-féle intellektuális médiaszár, aki Barack Obamával készít interjúkat, s aki korábbi sikerkönyveiben az USA hatalmi politikájának vagy a világgazdaságnak a törvényszerűségeit elemezte, egy speciális képzési és oktatási eszményről írjon könyvet? *Pontosabban: a személyes sikertörténeten túl, mi készíti Zakariát, hogy kiálljon a szabadművészeti képzés mellett?* Az ok minden bizonnyal az, hogy itt ismét egy sajátosan amerikai történetre bukkanunk. A szerző a könyv 2., 3. és 4. fejezetében is érinti ezt a kérdést, azonban sokszor csak utalásszerűen, úgyhogy érdemes itt röviden összefoglalni. A szabadművészeti képzés az egyik legnagyobb hagyománnyal bíró amerikai felsőoktatási intézményhez, a *liberal arts college*-hoz kötődik. Az amerikai *college*-ok angol mintára, a 18–19. században jöttek létre – a legkorábbi a Harvard 1636-ban –, s kezdettől fogva jellemző volt rájuk a szerveződésnek az a módja, amely ma is amerikai sajátosság:

a *college* intézményének egy helyre, egy épülethozzártba, a *campus*ba való koncentrációja. Továbbá jellemző volt még rájuk, egy uralmon lévő támogató monarchia híján, a kisebb és sokkal kevésbé központosított költségvetés, s a helyi adományoktól való függés. S ami ezzel összefügg, a *college*-okba az európai egyetemekhez képest kevesebb diák járt. A tananyagot szintén angol mintára állították össze, ami nem jelenti azt, hogy ez, és a képzési cél, ne nyert volna sajátosan amerikai színezetet. Az 1828-as keltezésű, nagy hatást gyakorló *Yale Report* (Yale-jelentés) célja közvetlenül a latin és görög képzés védelme volt a főiskolai curriculum modernizációját sürgető követelésekkel szemben.³ A jelentés szerzői azonban egyúttal felvázolják, hogy szerintük miből kell, hogy álljon egy klaszszikus alapokon nyugvó szabadművészeti képzés. Az egyik leglényegesebb pont az, hogy ez nem szakmai képzés, vagyis nem közvetlenül a polgári hivatásokra – jogász, orvos, mérnök stb. – készít fel, hanem arányos módon fejleszti az összes intellektuális fakultást. Vagyis – szól a gondolatmenet – az elmét nem annyira a „tudás tárházává” kell tenni, mint inkább „növelni erejét”. A szabadművészeti képzés célja nem egy szakember kinevelése, hanem: „Egy szellemi nevelési rendszerben semmi sem fontosabb, mint a kötelesek és hajtóerők olyan elrendezése, amely a leghatékonyabban képes rávezeti a tanulókat arra, hogy a saját értelmének erőforrásaira támaszkodjan. E nélkül a könyvtárak és eszközök, bemutatók, előadások és tanárok teljes apparátusa is hiábavalónak fog bizonyulni abban, hogy az igazi kiválóságot megőrizzük.” (8.

¹ Fared Zakaria sikerkönyvei többek között: *The Post American World* (2008); *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* (2003). Letöltés: <http://fareedzakaria.com/about/> (2015. 09. 22.)

² Letöltés: http://www.forbes.com/2009/01/22/influential-media-obama-oped-cx_tv_ce_hra_0122liberal_slide_16.html?thisSpeed=15000 (2015. 09. 22.)

³ Letöltés: http://www.higher-ed.org/resources/Yale/1828_curriculum.pdf (2015. 09. 22.)

o., kiemelés az eredetiben). Ahhoz, hogy ez megtörténhessen – folytatódik a *Jelentés* további oldalain – szükséges az írás és beszédkézség fejlesztése, a képzelőerő és az érzékenység gazdagítása, a retorikai képzés és a klasszikus szerzők tanulmányozása.

Egy ilyen „szellemi nevelési rendszer” eredményességéhez a *Jelentés* szerint legalább három külső feltétel is szükséges:

1. a tanulók közösségi és mindennapi együttéléte nevelőikkel – a *tutorokkal*;
2. a nagy német és angol egyetemeket utánozva emeljék meg a hallgatói létszámot, és ne bővítsék az intézményt mindenféle rangú és rendű más képzésekkel;
3. ne az a sietség tükröződjön a tananyag összeállításában, hogy mindenképp meg kell tanítani valami kicsit, hanem az arra való idő bősége, hogy a diákok elmélyülhessenek a tudományok alapszertanában és alapelveiben.

Vagyis az idő jobb beosztása nem a hivatás és a megélhetés sürgetése miatt, hanem az értelem saját erőinek megtapasztalása és magabiztossága végett szükséges. Tehát a *Yale Report* szerint tulajdonképpen a *liberal education* az arisztokratikus ideál alapja a pragmatikus Amerikában. *Thomas Jefferson* kifejezésével: a „természetes arisztokrácia” ideája. Korántsem arról van szó, hogy a *Yale Report* elutasítaná a puritán amerikai pragmatizmust, a vállalkozó, kísérletező, feltaláló, evilági, gyakorlatias szellemiséget – ahogyan ezt a *Jelentés* ellenfelei már akkor is igyekeztek beállítani. A *Jelentés* szerzői éppen azt szeretnék bemutatni, hogy mivel az amerikai egy fiatal és expanzív társadalom – *Dewey* megfogal-

mazásában – „fejlődő társadalom, amely nem ismer korlátokat, mind tökéletesebbé akar válni” ezért van szükség egy olyan általános képzésre, amely a szellem „eredetiségére és függetlenségére”⁴ törekszik. A *Yale Report*-ban foglaltak annak a nagyobb amerikai vízióknak a részei, amelyben a puritán munkaetika egyesül az egyenlőség

iránti rajongással és az ember racionális képességeibe vetett hittel. „Ahol egy szabad kormány az emberi értelem növekedése és működése számára teljes szabadságot biztosít, a képzésnek éppannyira

szabadnak és tágasnak kell lennie. Mikor hegyeink, folyóink és tavaink is oly léptékűek, hogy nagy és hatalmas nemzetnévadásunk elrendelését jelölik, lehet-e műveltségünk gyér, szűkös és felszínes?” (30. o.), írták 1828-ban.

Zakaria tehát nem véletlenül szentel egy egész könyvet a szabadművészeti képzés ügyének. S az sem véletlen, hogy a mai amerikai nyilvánosságban erről a témáról minden magára valamit is adó értelmiségi és szakember beszélni akar. Jóllehet ma már a főiskolára beiratkozott hallgatók egyre kisebb hányada választja a hagyományos *liberal arts college*-ok valamelyikét, ez nem jelenti azt, hogy a különböző egyetemeken és college-okban meghirdetett *Liberal Arts and Sciences* programok ne jelentenének még ma is sok diáknak vonzó alternatívát. Két pontot fontos itt hangsúlyozni. Az egyik *Zakaria* személyes története, ami arról szól, hogy ő maga a *szabadművészeti képzésnek* köszönheti saját hivatása megtalálását. A másik pedig ezzel összefüggésben az, hogy *Zakaria* pontosan a nagy amerikai vízió lényegi részének

⁴ John Dewey (1976): *A nevelés jellege és folyamata*. Tankönyvkiadó, Budapest. 13. o.

tekinti a *liberal education*-t. A probléma viszont az – írja a szerző – hogy mostanra a liberálisok és konzervatívok politikai egységfrontot alakítottak ki a szabadművészeti képzéssel szemben (8. o.). A vád: erre a képzési formára nincsen szüksége a gazdaságnak. „Elhíheti nekem, hogy az emberek sokkal többre mennek szakmunkásképzéssel vagy kereskedelmi képzéssel, mint egy művészettörténet diplomával.” – idézi a szerző az amerikai elnök akkor aktuális nyilatkozatát (12. o.). *Zakaria* ellenérvei tulajdonképpen egy mondatban összefoglalhatóak: a mai tudásalapú gazdaság a felsőoktatástól nem feltétlenül „kész” szakembereket vár, hanem az állandó fejlődést és alkalmazkodást lehetővé tevő általános szellemi/kognitív képességekkel rendelkező pályakezdeket. *Zakaria* azzal teszi meggyőzőbbé állítását, hogy cégvezetők nyilatkozataiból idéz. Ezekben a nyilatkozatokban tulajdonképpen nincsen semmi meglepő. Egyszerűen arról van szó, hogy a hagyományos alapképességek továbbra is meghatározóak a szakmai sikeresség szempontjából. *Norman Augustin*, a Lockheed Martin korábbi igazgatója például így nyilatkozott: „Arra jutottam, hogy a vezetői rangsorban való előrehaladással a legszorosabb korrelációban az állt, hogy egy egyén mennyire tudja világosan kifejezni a gondolatait írásban.” (104. o.). Érdemes még kiemelni a kritikai gondolkodást, valamint a kommunikáció képességét is. A művészeti tárgyaknak is megvan a létjogosultsága: a szórakoztatóipar és vizuális média gazdasági szegmensei olyan képességeket igényelnek, amelyekhez a művészeti nevelés is sokban hozzájárulhat. S ami még külön érdekes lehet, hogy *Zakaria* – bár érveit itt nyilvánvalóan óvatosan kell kezel-

a hagyományos alapképességek továbbra is meghatározóak a szakmai sikeresség szempontjából

nünk, elvégre nem oktatási szakemberről van szó – a nemzetközi tudásszintmérő tesztek eredményeinek sem tulajdonít olyan jelentőséget, mint arra szokásosan következtethetnénk. Az USA, Svédország vagy Izrael például kifejezetten gyengén teljesít a PISA-teszteken. Ez látszólag ellentmondásban van ezen országok innovatív gazdaságának sikerességével (111. o.). *Zakaria* szerint azonban az ellentmondás megszűnik, amint figyelembe vesszük, hogy a kreativitást, az érzelmi intelligenciát, az ambíciót és a *magabiztosságot* igen nehéz megmérni, holott ezek a tulajdonságok, képességek nagyban hozzájárulnak egy sikeres szakmai életúthoz. A szabadművészeti képzés során pedig ezek a képességek, érzelmi és motivációs faktorok is nagy hangsúlyt kapnak. *Zakaria* azonban e mellett nem akarja elkendőzni a *liberal education*-re leselkedő valós veszélyeket. Az egyik ilyen komoly probléma, amit ő személy szerint oktatóként tapasztalt meg, az a tanulmányi elvárások csökkenése, s ezzel együtt az érdemjegyek látványos és indokolatlan javulása. Szerinte ez szoros összefüggésben lehet a sportösztöndíjak fetisizmusával. Közvetetten pedig az intézmények fenntartásának, ezzel együtt a tanulmányi költségeknek a meredek növekedésével (121. o.). *Zakaria* szerint a tandíjak növekedése az, amely a leginkább megingathatja a szabadművészeti képzés pozícióját. Ugyanis minél több pénzt kell fizetni egy képzésért, a szülők annál inkább hajlamosabbak a minél rövidebb távú megtérülést szem előtt tartani. Amiből másfelől következhet a *liberal arts college*-ok és a *Liberal Arts and Sciences* programok elitizálódása is, vagyis csak a leggazdagabb szülők engedhetik

meg maguknak, hogy a gyerekek négy évig szabadművészeteket tanuljon. *Zakaria* szerint a megoldás részét képezheti az új kommunikációs technológiák, így például az internet bekapcsolása a képzési rendszerbe. Itt olyan, már létező online kurzusokra utal, amelyek a felnőttoktatás előtt is nyitva állnak, és részt vevői létszámuk tulajdonképpen a végtelenségig bővíthető. *Zakaria* ezenkívül fontosnak tartaná, hogy a szabadművészeti képzés tananyagában a természettudományok és az interdiszciplinaritás még nagyobb szerepet kapjon. Vagyis világos, hogy *Zakaria* a szabadművészeti képzés „megmentését” nem úgy képzei el, mint ahogyan azt sokan az amerikai kultúr-konzervatívok közül, vagyis nem visszatérésként az amerikai alapító hagyományhoz és a klasszikus műveltséghez. A könyv utolsó két fejezete így egy optimista fejtegetés a meglehetősen borúlátó – *Allan Bloom* és *Christopher Lasch*-féle – koncepciókkal⁵ szemben, a fiatalok hitelességéről és a tudás hatalmáról.

Fareed Zakaria könyve, hasonlóan eddigi munkáihoz, tulajdonképpen egy könyv terjedelmű esszé. Jellemzően bőséges statisztikai adathalmazzal támogatja érveit, annyira azonban soha nem ragad le ezek elemzésénél, hogy ugyanakkor ne merjen

fontosnak tartaná, hogy a szabadművészeti képzés tananyagában a természettudományok és az interdiszciplinaritás még nagyobb szerepet kapjon

nagy ívű meglátásokat felvázolni és általános tendenciákra utalni. Ez – párosulva *Zakaria* töretlen optimizmusával és az „amerikai álomba” vetett hitével – olyan

kombináció, amely nem véletlenül teszi őt bestsellerszerzővé. Ennek persze megvannak az árnyoldalai is. A könyv alaposabb olvasásakor ugyanis világos lesz, hogy a legtöbb fontos összefüggést csak nagyon felszínesen fejt

ki – hogy csak két példát említsék: a tanulmányi követelmények csökkenése és a szabadművészeti képzés legitimációja közötti összefüggést vagy az oktatói feladatok és az egyetemek elüzletiesedése közötti viszonyt éppen csak megérezszerűen vázolja. S *Zakaria* könyve távol esik attól is, hogy akár olyan mély – még ha sötét – elmélkedéssé váljon az amerikai szellemről, mint a fentebb említett kultúr-konzervatív szerzőknél, vagy olyan átfogó és gondolatgazdag legyen, mint a klasszikafileológus, filozófus-jogász *Martha Nussbaum*nak e tárgy körben íródott műve.⁶ Világos, hogy *Zakaria* célja ezzel a könyvével is az volt, mint a korábbiakkal: publicisztikai nyelven hozzájárulni ahhoz, hogy az a sajátosan amerikai vízió, küldetésstudat, amely a *Yale Report*-ban is megjelenik, továbbra is a közbeszéd tárgya maradjon.

⁵ Lásd: Allan Bloom: *The Closing of the American Mind*; Christopher Lasch: *Az önimádat társadalma*

⁶ Martha Nussbaum (1998): *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*